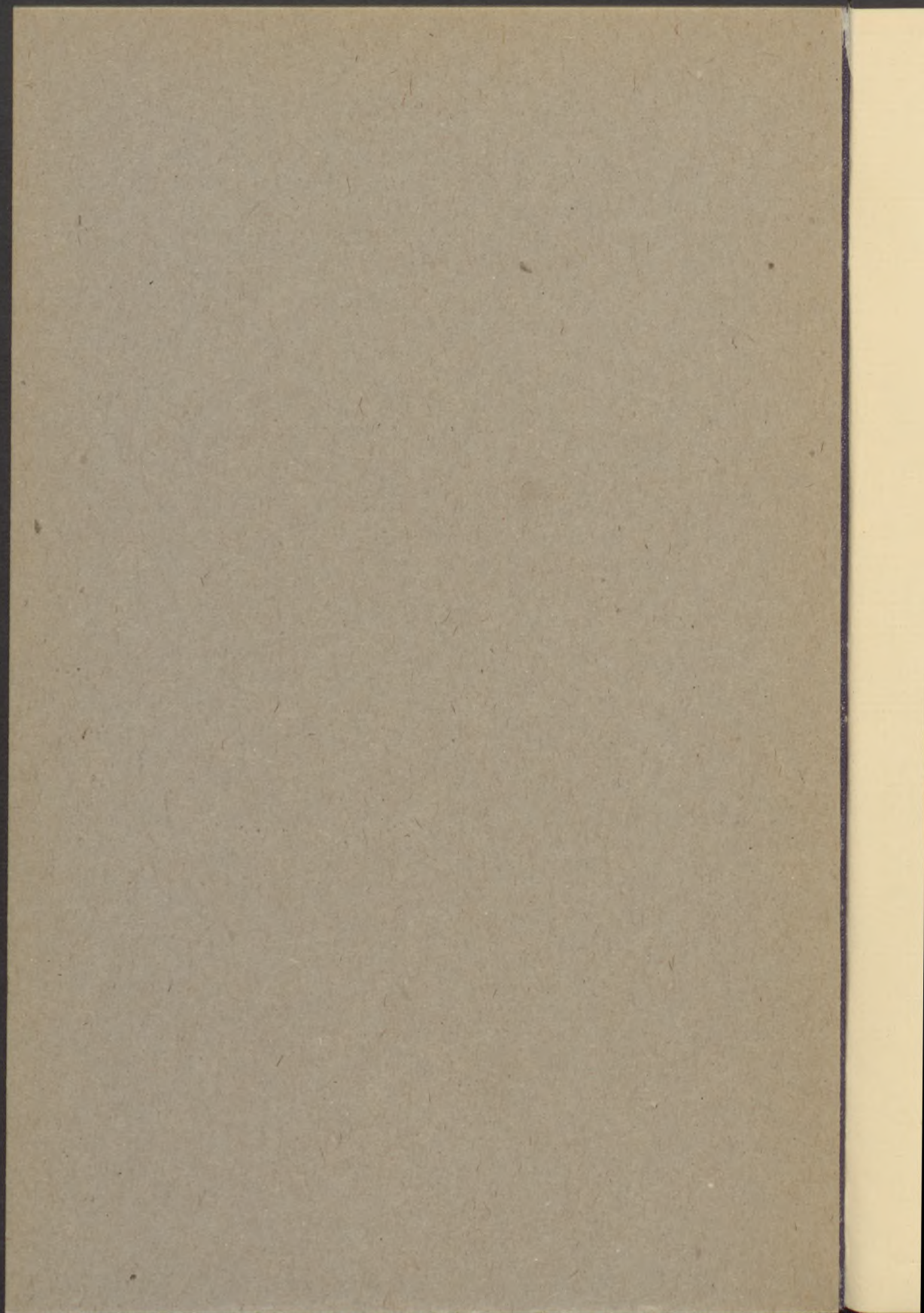
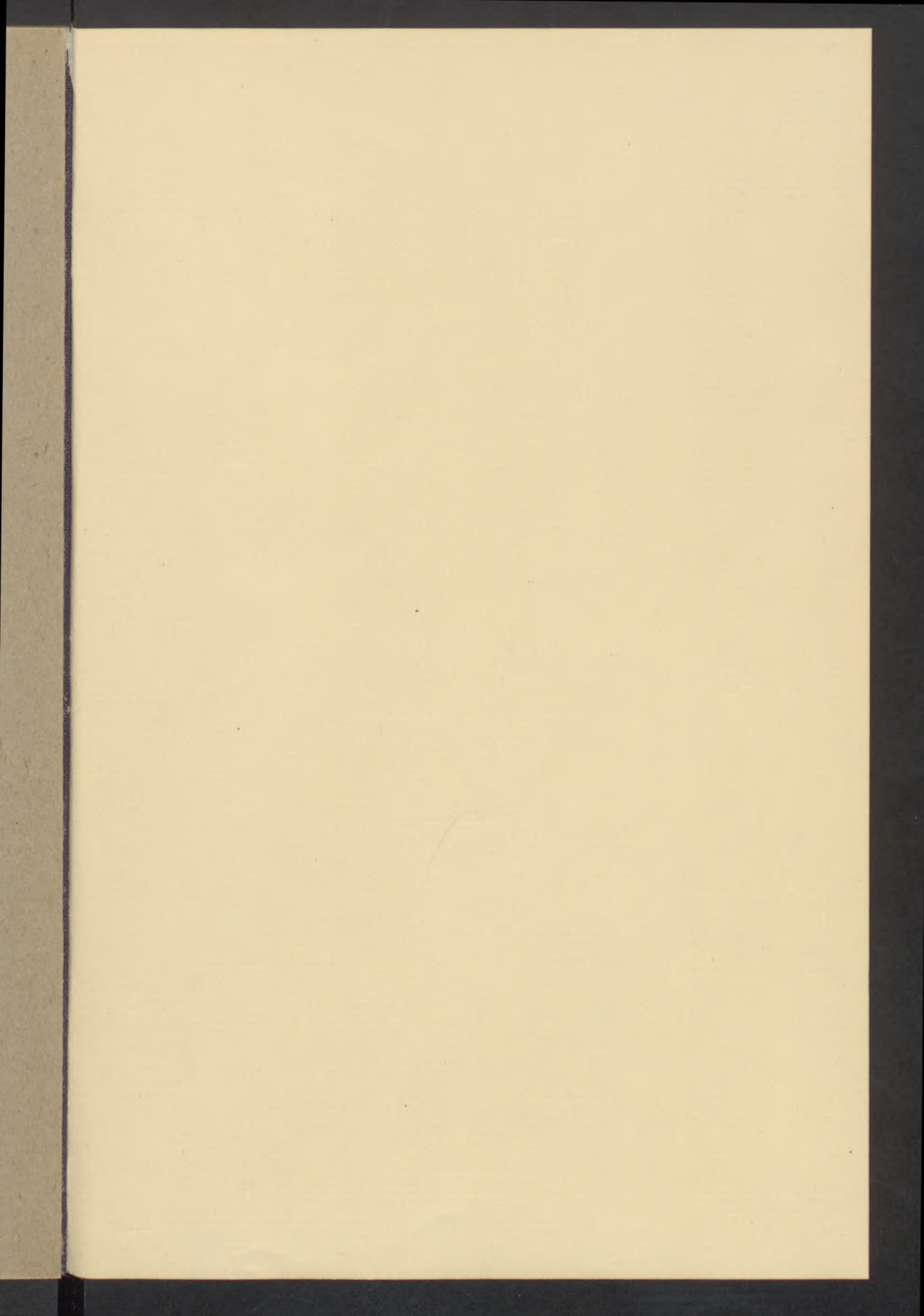

615.672

84.
615672

A MAGYAR MÉRNÖK- ÉS ÉPÍTÉSZ-EGYLET
KÖZGAZDASÁGI OSZTÁLYÁNAK.

K Ö Z L E M É N Y E I

KÜLÖNLENYOMAT A KÖZLÖNY 1926. ÉVI 46. SZÁMÁBÓL.

A SZANÁLÁSI VÁLSÁG

ÍRTA

DR. HELLER FARKAS

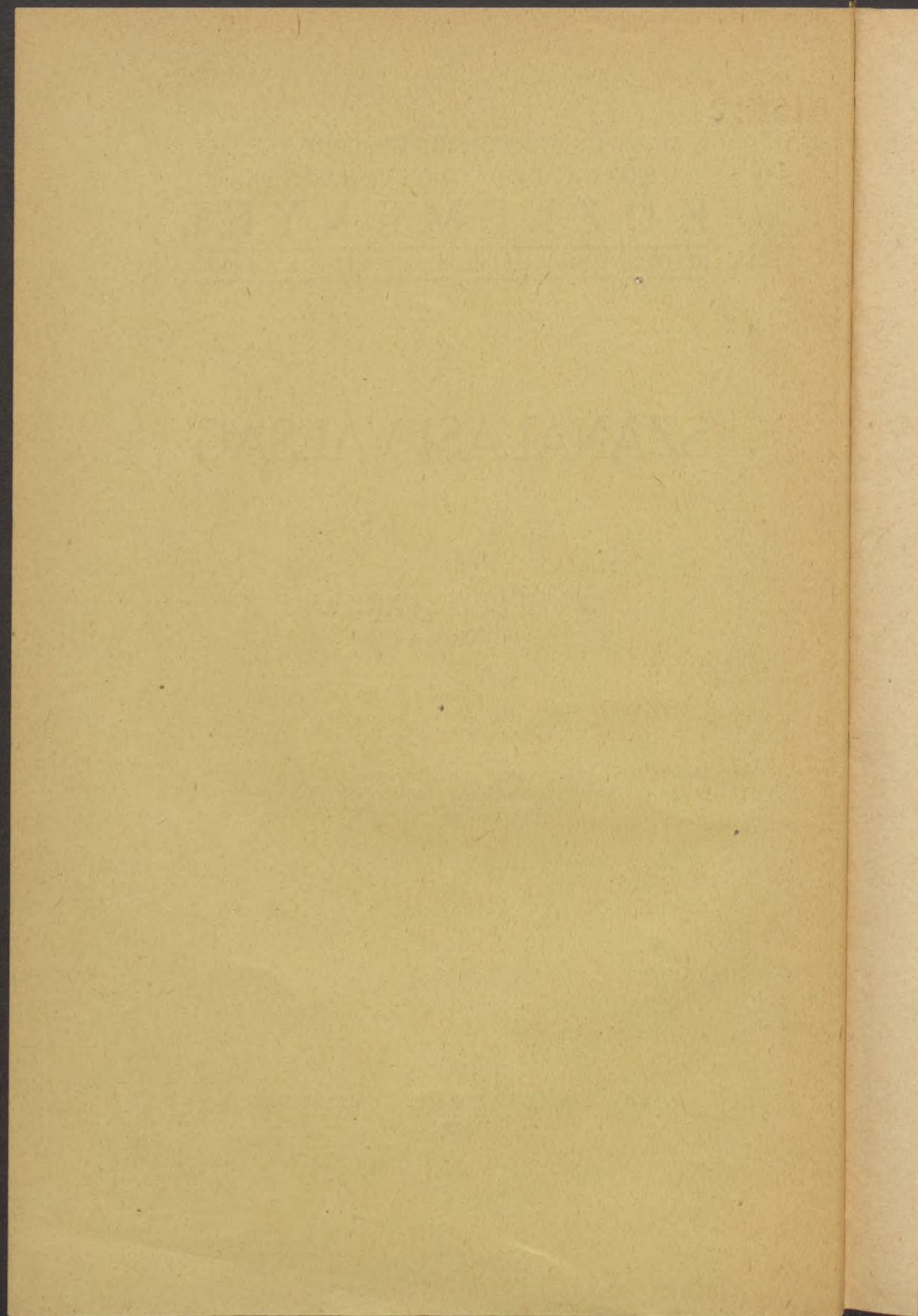
MŰEGYETEMI NY. R. TANÁR

*Heller Farkas műegyetemi ny. r. tanárnak a Magyar Mérnök-
és Építész-Egylet Közgazdasági osztályának 1926 április 28-i
ülésén tartott előadása*

BUDAPEST

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

1926.

A MAGYAR MÉRNÖK- ÉS ÉPÍTÉSZ-EGYLET
KÖZGAZDASÁGI OSZTÁLYÁNAK
K Ö Z L E M É N Y E I

KÜLÖNLÉNYOMAT A KÖZLÖNY 1926. ÉVI 46. SZÁMÁBÓL.

A
SZANÁLÁSI VÁLSÁG

ÍRTA

DR. HELLER FARKAS

MŰEGYETEMI NY. R. TANÁR

*Heller Farkas műegyetemi ny. r. tanárnak a Magyar Mérnök-
és Építész-Egylet Közgazdasági osztályának 1926 április 28-i
ülésén tartott előadása*

BUDAPEST
KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA
1926.

615672

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA	
I. Nyomt. Növend. napló	
1927	év 369 sz.

I.

Magyarország, sőt Európa országainak nagy része már huzamosabb idő óta súlyos nehézségekkel küzd, melyek a gazdasági válság minden ismertető jelét mutatják. Üzlettelenség, súlyos bajok a vállalatok jövődelmezősége tekintetében, újabban és régebben alakult vállalatok összeroppanása, nehézségek a hiteligények kielégítése terén sűrűn sorakoznak egymásmellé és súlyosan megrázkódtatják az egész gazdasági életet.

Bár e helyzet teljesen magán hordja a gazdasági válság jellemvonásait, mindenesetre a válságok különös fajával állunk szemben, melynek, minthogy földidézője az a nagy változás, melyet a valutaszanalás okozott, nem ok nélkül adták a *szanalási válság* nevet. Ha e válság természetét és különös vonásait tanulmányozni akarjuk, azokat a változásokat kell vizsgálat alá vonni, melyeket a valutaszanalás tényei földidézték. Vizsgálunk kell továbbá azt, hogy mi az oka annak, hogy a gazdasági élet oly nehezen tud ezekhez a változásokhoz alkalmazkodni, mert a gazdasági válságok — és így kétségtelenül a szanalási válság is, — nemcsak hirtelen helyzetváltozásoknak, hanem az azokhoz való alkalmazkodás nehézségeinek is következményei. Ha tehát földerítjük azoknak a változásoknak természetét, melyek a gazdasági életben a valutaszanalás tényével végbemennek és megvilágítjuk azokat az okokat, melyek az e változásokhoz való alkalmazkodást a gazdaságok széles körei számára megnehezítik, előttünk kell állania a szanalási válság természetének és azoknak az eszközöknek is, melyek e válság leküzdésében segítségünkre lehetnek.

Minthogy a szanalási válság annak a helyzetváltozásnak a következménye, mely az infláció megállításából és egészséges pénzrendszerre való áttérésebből áll elő, e változás lényegét csak akkor ismerhetjük meg, ha szemünk elé állítjuk azt az átalakulást, melyet gazdasági életünkben az infláció okozta valutaromlás magával hozott. Mert nyilvánvaló, hogy a szanalási válság igazi okozója nem az egészséges pénzrendszer, hanem az a rázkódás, melyet a valutaromlás állapotából a rendezett valutaviszonyokra való áttérés okoz. Tehát a válság oka nem a valuta rendezett volta, mely ellenkezőleg föltétele a gazdasági élet normális folyamának, tehát közgazdaságunk helyreállításának, hanem a romlott

valutáról az egészségesre való áttérés folyamata, mely ismét azért oly nehéz, mert a valutaromlás mélyen átalakította a gazdasági életet, abban deformációkat idézett föl, melyeket vissza kell fejleszteni.

Az infláció okozta változások a gazdasági életet különösen két irányban érintik. Az egyik közvetlenül a felszínen fekszik és az árak változásában mutatkozik. A süllyedő valuta emelkedő árakat von maga után. Ezek voltaképpen a valutasüllyedés másik oldalát képezik és kíséretükben a spekuláció növekedése, az áruvisszatartás, a tőzsdei spekuláció és a valuta külföldi értékének változása folytán a valutaspekuláció jár. Az infláció okozta változások második csoportja már mélyebben a felszín alatt rejtőzik és a *tőkeforgalommal* kapcsolatos. A változások e csoportja figyelmünket éppen azért érdemli meg fokozott mértékben, mert nehezebben deríthető fel és a gazdasági élet alapjainak elváltozásával kapcsolatos. Legcélszerűbben úgy fogunk eljárni, ha először röviden végzünk a valutaromlás közvetlen eredményével, az árszínvonal elváltozásaival, vizsgáljunk körébe vonva egyúttal azt is, mily módon alkalmazkodik azokhoz a gazdasági élet, és csak ezután térünk rá a tőkeforgalom terén beállott elváltozások vizsgálatára, melyek egyébként amúgy is összefüggésben állanak az árváltozásokkal.

Végezzünk tehát mindenekelőtt az utóbbiakkal és azok kézenfekvő következményeivel. Az infláció és a nyomában járó pénzértéksüllyedés emeli az árszínvonalat, mert a pénzkinálatot, azaz a közvetlenül a nagyobb pénzmennyiség birtokába jutó gazdaságoknak rendelkezésre álló vevőerőt növeli. Ezáltal a különböző áruk iránti keresletük hatályosabb lesz és így a keresett árukért többet képesek és hajlandók is adni. Minthogy a pénzmennyiség növelése nem növeli egyúttal az árumennyiséget is, e rétegek fokozott kereslete csak az által elégíthető ki, ha többet fizetnek az áruért, ami az árakat emeli. Amilyen mértékben hatol azután a növekedett pénzmennyiség szélesebb körökbe, oly mértékben növekszik a közgazdaságban rendelkezésre álló formális vevőerő és általánosul az áremelkedés, mintegy csavarmenetben, mert amint megindul a termelési javak áremelkedése, ez újból hat a fogyasztási javak áraira, ezeké pedig ismét a termelési javak árát hajtja föl.

Ez árszínvönalemelkedéshez a közgazdaság könnyen alkalmazkodik, sőt mesterséges konjunktúra származik belőle. Hiszen kapitalisztikus termelés mellett a vállalkozó előlegezi a termelési költségeket, ezek pedig a pénzérték süllyedésével folyton süllyednek, mert mire

kész a termék, már kisebb a rája fordított költség pénzértéke. De még egy másik előny is háramlik a termelőre. A kész termékek ára folyton növekszik és így a pénzköltség és az eladási ár közti különbözet, melyből a vállalkozó nyeresége származik, folyton növekszik. A vállalkozás élénkülése a többi rétegekre is visszahat. Persze a költségek és az áremelkedés közti különbözetet nem élvezik, de a munkájuk iránti kereslet élénkülése folytán legalább részben követni tudják az árszínvonal-emelkedést. Csak a fixfizetésűek és a kistőkések kezdetől fogva szenvedő alanyai az árszínvonal-emelkedésnek.¹

A valutasüllyedés a vállalkozás mesterséges konjunktúráját nemcsak a belföldi viszonylatban táplálja. Egyrészt a süllyedő valutában fizetett termelési költségek, másrészt a külföldi valuták értékének folytonos emelkedése, lehetőségessé, sőt kívánatossá teszik a kivitel fokozását. Előáll a süllyedő termelési költségből a kiviteli lehetőségnek az a fokozása, melyre a *valutadumping* elnevezést honosította meg a tudomány. A hazai költségek, átszámítva külföldi valutára, annyira alacsonyok, hogy a külföldi pénzben elért aránylag alacsonyabb ár is nagy előnyt ígér. Különösen a munkabérek alkalmazkodnak késedelmesen a pénzértéksüllyedéshez és tekintettel arra, hogy a szükségleti cikkek áraival összefüggnek, melyek pedig különösen kiviteli korlátozások mellett a világparitáson alul maradnak, alacsonyabbak maradnak, legalább is nagy általánosságban. Ez a kiviteli lehetőségeket különösen azokban a cikkekben növeli, melyekben a bérköltségek hányada jelentékeny.

A valutaromlás eme következményei eddig is meg lehetőségek ismertek voltak. De hiányzik máig azoknak az inflációs elváltozásoknak behatóbb vizsgálata, melyek a tőke szerepével függnek össze. Erősen nehezíti e vizsgálatokat az, hogy a tőke fogalma még ma is erősen vitás a közgazdaságtanban és még mindig túlságosan előtérben áll az a felfogás, mely a tőkében egyszerűen termelési javakat lát.

Kétségtelen, hogy csak a tőke lényegének és gazdasági szerepének megértése képesíthet bennünket arra, hogy azokat a változásokat megérthessük, amelyek a gazdasági életben a tőkével kapcsolatban az inflációs korban végbemennek s amelyek visszafejlesztése azután

¹ E folyamat bővebb elemzését megkíséreltem „A drágaság kérdése elméleti világításban” c. értekezésemben (Közgazdasági Szemle, XXXV. évf., 45. kötet, 1911. 301—342. és 385—418. old.).

az infláció lezárultával annyi nehézséget okoz. Kétségtelen az is, hogy e jelenségeket nem lehet megmagyarázni, ha tőke alatt tisztán konkrét javakat értünk, mint ahogy ezt általában tenni szokás.

A tőke lényegét ugyanis egyrésztől termelési eszközökben, másrésztől pénzben szokás keresni. Nyilvánvaló, hogy a két felfogás egymásnak ellentmond, mert gépek, nyersanyagok és szerszámok egyrésztől, a pénz másrésztől nem azonos, hanem egymástól igen távol eső fogalmak. Ha tehát a tőke gépekben, épületekben, nyers- és segédanyagokban áll, akkor nem állhat egyidejűleg pénzben. Kétségtelen azonban, hogy a közfelfogás nem jogosulatlanul hozza összefüggésbe a tőkét akár az egyik, akár a másik kategóriával. A tőke elvitathatatlanul összefügg úgy a termelés eszközeivel és menetével, mint magával a pénzzel és annak vásárlóerejével. Ebből azonban nem következik, hogy a tőke akár konkrét termelési jószág, akár pénz volna. Csupán annyit állapíthatunk meg, hogy az egyikkel is és a másikkal is össze van fűzve a tőke sorsa, és hogy *úgy a termelés részéről, ennek technikai és kommercialis oldaláról, mint pedig a pénzérték oldaláról behatásoknak van a tőke alávetve.* Éppen ezért nem merítheti ki a tőke lényegét sem a termelési jószág, sem pedig a pénz fogalma. Nem lehet olyan javakat megjelölni, amelyekre azt lehetne mondani, hogy fajtájuknál fogva a tőke kategóriájába tartoznak. Nem lehet ezt állítani a gépekre és a termelés egyéb eszközeire sem, mert ezek egyszerűen termelési eszközök és nem mutatják a tőkének ama tulajdonságát, amelynélfogva az a vállalatnak mintegy egyetemes talapzata és a vállalat egészét átfogó alaptényezője. A tőke mindenesetre a vállalatban alkalmazott termelési eszközöktől, melyek fajtáik szerint, mint gép, nyersanyag stb. igen különbözők, eltérő és mindezeket bizonyos vonatkozásban magában foglaló gazdasági tényező, melynek emez egyetemes természetével mellett főtulajdonsága, hogy helyesen felhasználva a javak elhasználódásától különváltan fennmarad és állagát fenntartja. A nyersanyag, az alkalmazott munkaerő, de maguk a gépek és berendezések is elhasználódnak, de maga a tőke nem enyészik el e javakkal, hanem helyes felhasználás mellett csak körforgást végez a vállalatban belül, melynek folyamán csupán formáit változtatja. *A tőke lényege tehát nem a formához, hanem egy gazdasági teljesítményhez, a termelésnek a forgalomba beágyazásához tapad és e feladatát éppen formája folytonos változtatásával éri el.* Ezt legjobban a tőkének tulajdonképeni működési területén, a vállalatban való viselkedése igazolja.

A tőke a vállalatba pénz alakjában megy be és ebben a formában szolgál az egész vállalati számítás alapjául. Az a pénzösszeg, melyet a vállalat megforgat, alapja a vállalat egész üzemvitelének. De a tőke nem maradhat meg a vállalatban pénz alakjában, mert a pénz magábanvéve semmiféle üzleti eredményt nem hoz létre, hanem a gazdasági életben csak mint forgalmi eszköz és vásárló erő érvényesül. Ez mutatja éppen azt, hogy a tőke nem egyszerűen pénz. A pénz forgalmi eszköz és a vállalatban belül is e minőségében teljesíti hivatását. A tőke ezzel szemben a termelés segédeszköze, de mégsem egyszerűen termelési jószág, mert hiszen a vállalatnak már akkor megvan a tőkége, ha azt szabad tőke alakjában, tehát pénzalakban a vállalatba beviszük. A dolgok lényegével és az élet tapasztalataival teljesen ellentétes volna az az állítás, hogy oly vállalatnak, melynek a részvénytőkége már be van fizetve, de amely gyárépületét még föl nem emelte és gépeit még be nem szerezte, nem volna tőkége. Sőt, — és mint látni fogjuk, részben éppen ezen fordul meg a szanalási válság lényege, — a vállalatnak mindig szüksége van készpénz alakban lévő, vagy legalább is gyorsan készpénzzé változtatható tőkére. Viszont azonban a pénz maga nem termel és a vállalatba a tőkét nem azért visszük be, hogy hevertessük. Éppen ebből következik, hogy a tőkének a vállalatban körforgást kell végeznie. A pénzalakban a vállalatba menő szabad tőkét befektetett tőkévé kell átváltoztatni, a tőkének tehát alakot kell változtatnia ahhoz, hogy vele vállalkozást lehessen folytatni. A befektetés abban áll, hogy a tőkéért vagyis a tőkét képviselő pénzösszegekért termelési eszközöket vásárolunk. A tőke csak ilyen módon lesz termelési eszközzé, mert egyébként, t. i. pénz alakjában csak kölcsönzésre és ezáltal jövedelem teremtésére alkalmas. De a kölcsönző is csak azért képes kamatot fizetni, mert végeredményben valahol a tőkét befektetik, és termelésre használják. Ez így van akár a gyáripárban, akár a közlekedésügy terén, akár a kereskedelemben, akár pedig a biztosításügy terén nyer alkalmazást. Mindenhol a tőkét be kell fektetni, hogy gazdasági eredményt hozzon létre, és e befektetés abban áll, hogy érette a legkülönbözőbb fajta javakat vásároljuk. A tőke jövedelme azután csak e javakon keresztül keletkezik, amennyiben azok eladásra kerülnek és magukban foglalják a befektetett tőke megtérülését és pedig oly módon, hogy a befektetett tőke ismét pénz alakjában, tehát szabad tőke alakjában áll rendelkezésre. A vállalat tehát mintegy egy automata, amelybe szabad tőkét viszünk bele, s amelyből ismét

szabad tőkét nyerünk, de csak akkor, ha a tőke a vállalat automatáján keresztülment.

A tőkebefektetés termelési költségek előlegezésében áll. A kapitalisztikus vállalkozás a régi termelési módoktól éppen abban különbözik, hogy a termelési költségeket a vállalkozó előlegezi a társadalom számára. Ezért kell a modern vállalatnak tőke, míg primitívebb termelési módokatknál termelési eszközök magukban is elegendők. Azért szükséges tőke és pedig nagy mennyiségű tőke a modern vállalkozáshoz, mert a termelési eszközöket, beleértve a munkát is, a vállalkozónak meg kell vásárolnia még mielőtt a termékeiért azok árát megkapta volna.

Minél nagyobb mértékben történik a termelés nem csak emberi munkának, hanem egyéb termelési eszközöknek segítségül vételével is, annál inkább érvényesül a tőke befektetésének két lényegesen különböző alakja. A termelési eszközök ugyanis lényegesen különböznek aszerint, hogy állandó használatot engednek, vagy pedig egy termelési folyamatban megsemmisülnek. Így jövünk az álló és forgótőke megkülönböztetéséhez. Az álló tőke hosszú használatot engedő javakban, épületekben, gépekben stb. testesül meg, míg a forgótőke az egy termelési folyamatban elhasználódó javak, mint nyersanyag, munka stb. alakját ölti. Az álló tőke körforgása lassú, a forgótőkéé gyors. Az utóbbi ugyanis a maga teljes összegében belemegy az árba. Ezt már a termelés jövedelmezőségének legelemibb szabálya is követeli. Az árban az egy darab előállítására fordított nyersanyagnak és munkaköltségnek meg kell térülnie, mert különben a termelés kézzelfoghatóan veszteséggel jár. De nyilvánvaló az is, hogy az állótőke is termelési költség és így annak is meg kell az árban térülnie. Az állótőke kapcsolata azonban az árral természetesen más, mint a forgótőkéé, mert hiszen az ennek megfelelő javak hosszú használatot engednek és így teljesen észszerűtlen volna a gép vagy a gyárépület költségét egy egységben vagy csak egy termelési folyamatban is visszatéríttetni akarni. Az állótőke tehát a neki megfelelő termelési javak elhasználódásának megfelelően megállapított törlesztési idő alatt térül vissza és az árba belőle csak egy amortizációs hányad megy bele.

E folyamat bővebb vázolására azért volt szükségünk, mert csak ennek alapján érthetjük meg, hogy a tőke a termeléssel és annak technikai részével éppen úgy összefügg, mint a pénzzel és annak értékalakulásával. *A tőkének tehát mintegy két dimenziója van; egyrészt termelési, másrészt forgalmi dimenziója és a be-*

fektetett tőke is elveszti egyenmőségét és két egészen különbözőkép viselkedő alakot vesz föl, egyrészt mint álló, másrészt pedig mint forgótőke. Ennek megfelelően a vállalkozás alá van vetve a termelés és a forgalom részéről jövő behatásoknak és pedig, miként látni fogjuk, különbözőképen az állótőke és a forgótőke útján.

Az inflációs korszak különbözőképen érintette az állótőkét és a forgótőkét. Az állótőke állandó használatot engedő javakban testesülvén meg, értékállagában hasonlíthatatlanul függetlenebb a pénzértékváltozástól, mint a forgótőke. Azok az épületek, gépek és egyéb berendezések, melyeket inflációs pénz segítségével létesítettünk, megmaradtak, értékük mintegy függetlenül a pénzérték további süllyedésétől. Persze az árszínvonalról és a pénzértéktől a valóságban az állótőke sem független, mert végeredményben értékét az előállított javak ára határozza meg. De az inflációs korban az állótőke értéke nem süllyed, hanem, bár nem egyenletes mértékben, de mégis nagyjában a pénzérték süllyedésével párhuzamban emelkedik, legalább viszonylag növekszik, mert hiszen az előállítható javak ára is emelkedik. Az állótőke tehát pénzértéksüllyedés esetében értékkonzerváló természetű.²

Nem így a forgótőke. Hiszen a forgótőke, mint tudjuk, rövid körforgású és minden termelési korszakban elhasználódik. Persze a pénzértékkel emelkedő árakban busásan megtérül, de a termelés újabb folyamata ennek megfelelően folytonosan növekvő forgótőkét is kíván. Ennek oka az, hogy a termelési eszközök árai is folytonosan emelkednek és így folytonosan nagyobb és nagyobb összegek szükségesek a termelés folyamán elhasználódó javak pótlására. Mindjárt látni fogjuk, hogy ebben van az infláció gyorsuló növekedésének egyik forrása.

Hogy azonban ezt jobban megérthessük, arra is ki kell terjesztenünk figyelmünket, hogy a tőke normális gazdasági viszonyok között honnan kerül a vállalkozás rendelkezésére. A tőkének a vállalatban való körforgása ugyanis rendes viszonyok között a tőkének a közgazdaságban való körforgására támaszkodik.

² Azért kell kiemelnünk, hogy pénzértéksüllyedés esetében értékkonzerváló az álló tőke, mert bizonyos körülmények közt éppen az állótőke van nagy értékvesztéseknek kitéve. Így p. o. nagy technikai átalakulások a gépekben fekvő tőkét erősen fenyegetik. A gépek könnyen ócskavassá lesznek, ha jobbak lépnek helyükbe. Itt tehát a termelés folyamatából származik az elértéktelenedés.

A körforgás tényleges fölöslegek keletkezéséből indul ki. Táplálója a termelés fölöslegeiben van. E fölöslegek jószágfölöslegek, melyek forgalmi úton pénzfölöslegek, vevőerőkészletek alakját öltik. E pénzfölöslegek gyűjtésének indoka azok gyümölcsöző, jövedelemszerző felhasználása. Erre rendes viszonyok közt a termelés bőséges alkalmat nyújt és a keletkező tőke a bankokhoz tódul, melyek a befektetést közvetítik. E fölöslegek pénzben keletkeznek, mégsem tisztán számszerűek, mert a pénz értéke állandó és a termelési költség, valamint az eladási eredmény közötti különbözet reális valóság és így tényleg rendelkezésre áll a közgazdaságnak. E fölöslegek azután, részben a hitelintézetekhez tódulnak és ezek révén, kikölcsönzés útján üzemi tőkévé változnak, részben pedig közvetlenül, vagy ismét a hitelintézetek közvetítésével értékpapírok vásárlására szolgálnak és ezáltal befektetési tőkévé lesznek. Tekintettel arra, hogy a tőkekamat és az osztalék arányban állanak az elhelyezett tőke értékével, a tőkét állandó jövedelmi forrásnak használják, s így a hitelintézetek jelentékeny mértékben oly tőkeösszegek felett rendelkeznek, melyeket a közönség járadékforrásnak használ, és így állandóan a bankok és a vállalatok rendelkezésére meghagy.

Az infláció a tőkének a közgazdaságban való körforgását lassan megállítja. Ennek első oka, hogy maga az igazi tőkeképződés megakad. Hiszen forrása, a jószágfölöslegek keletkezése elapadt. Az inflációs nyereségek részben fokozódó fogyasztáshoz vezetnek, mert egyeseket erősen gazdagítanak, részben külföldön keresnek befektetést, részben pedig a spekuláció csatornáiba kerülnek továbbfokozva mindenképen az áremelkedéseket és az áringadozásokat. Pénz alakját e fölöslegek mind kevésbé öltik. Hiszen ezzel a fölöslegek sorsa összefűződne a pénzével és így értékükben leolvadnának abban a mértékben, amilyen mértékben a pénz értéke süllyed. Sűrűn fordulnak a nyereségek az értéktőzsde felé. De nem azért, mintha állandó befektetést kerestének a részvényekben, hanem csak azért, hogy kihasználják áringadozásaikat. Az értékpapírok árfolyama ezzel elveszti reális alapját. Nem többé a vállalkozás hozama, hanem a spekulációs piaci helyzetek szerint alakul. Megszűnik hozadéki érték lenni és tiszta forgalmi értékke lesz. Befektetésül nem is lehet már értékpapírt vásárolni, mert az értékpapírok hozama nincs többé arányban a tőkével. Hiszen nem a termelésből adódik az a különbözet, mely nyereségnek látszik, hanem a pénzérték süllyedéséből és ezért nem is lehet azt aránybahozni a tőkeértékkel, miként lehet

tett akkor, amidőn e feleslegek valóban a termelésből keletkeztek. *A tényleges tőkeképződés tehát megakadt. Helyét számszerű feleslegek foglalták el, melyek befektetési, illetőleg felhasználási iránya is más, mint a reális tőkéé.*

És itt van a másik oka annak, hogy az infláció alatt miért nem folyhatik tovább a tőke körforgása a közgazdaságban. *Hiányzik t. i. a hajtóerő, mely a tőkét a hitelintézeteken keresztül a termelőhöz, a vállalkozóhoz irányítja.* Megbénítja e hajtóerőt a pénzérték süllyedése, mely lehetetlenné teszi a bankok rendes passzív üzletágait, a betétet és a letétet, melynek segítségével a tőkét magukhoz vonják. A tőke, még ha keletkezik is, az infláció alatt tehát nem áramlik a bankokhoz, hanem a spekulációt és a luxusfogyasztást táplálja, mert a vagyonegyenlőtlenségeket növeli.

Pedig a vállalkozásnak infláció idején nagyobb és sürgetőbb a tőkeszükséglete, mint valaha. Ennek okozója az áremelkedésben van, mely a termelési költségeket is érinti. A régi tőkebázis szűk lesz az emelkedő árakkal szemben. Egyre több pénz kell aránylag kisebb befektetésekhez is és a forgótőke szükséglete is az árak növekedésének megfelelően emelkedik. Ugyanazzal a csavarszerű mozgással állunk itt szemben, melyet az árszínvonal emelkedésénél láttunk. Az áremelkedés fokozott tőkeszükségletet teremt. Alaptőke-emelésekkel és túlnyomólag a jegybanktól szerzett inflációs hitelekkel igyekezzenek a fokozódó tőkehiányt kielégíteni. Az így szerzett pénztőke azonban nem elégíti ki valóban a tőkeéhséget, mert csak gyorsuló versenytűtást idéz elő a pénzmennyiséggel nem szaporodó tőkejavak (termelési eszközök, munkások stb.) után, mivel ismét az árak emelkedéséhez vezet, mert fokozódó termelési költség csak emelkedő árakat eredményezhet.

Minthogy a tőke rendes körforgásának megszüntével reális alapon nem lehet előteremteni az emelkedő tőkeszükségletet, megszületik az *inflációs financirozás*. Látszólag teljesen azonos a vállalatok rendes financirozásával. A különbség csak az, hogy alapja többé nem a valódi tőke és nem a tőke körforgása a közgazdaságban, hanem a *fiktív tőke*, melyet az infláció teremt. E fiktív tőke a vállalatban belül elvégzi a tőke rendes körforgását, de nem táplálja többé önmagát, mert a közgazdaságban nem végez többé körforgást. Részben felszívódik az áremelkedésekben, részben pedig a spekuláció csatornáiba kerül. Ezért kell folytonosan új inflációval pótolni. Minthogy pedig, mint láttuk, e financirozás nem olthatja a tőkeszomjúságot, hanem

csak fokozza, mert további ár- és költségemelkedések forrása, az így finanszírozott vállalatok sorsa bizonytalan, mert attól függ, folyik-e tovább az a forrás, melyből folytonosan új vevőereket lehet meríteni, hogy az áremelkedések ütemét bírassa a vállalat. *Az inflációs finanszírozás tehát fokozódó nehézségekkel küzd és csak az infláció növelésével lehetséges.* Miként a jövedelmek pénzbeli növelésével az infláció csak igényeket támaszt, anélkül, hogy a javak mennyiségét megfelelően szaporítaná, úgy az inflációs finanszírozás is csak fokozza a tőkeigényeket és a tőkehiányt csak pillanatnyilag tudja fedezni.

Az inflációs korszakban tehát a tőke körforgása a vállalatokon belül a rendes módon megy végbe. A vállalatban felhasznált tőke részben az emelkedő árak által keletkező feleslegekből visszatérül és ismét rendelkezésre áll, részben pedig a jegyintézet hitelei és ismételt alaptőkefelelmények kisegítik a vállalkozás tőkeszükségletét. De igazi tőkeforgalom már nincsen. A tőke nem jön többé a tőkéstől, hanem részben tisztán számszerű, az áremelkedések által teremtett feleslegekből, részben pedig a bankjegy, azaz helyesebben a papírpénzinflációból teremődik elő. Ezért nem is forog többé a közgazdaságban, hanem mindig csak új inflációból táplálkozhatik.

Az előadottak kétségtelenné teszik azt, hogy az infláció mélyremenő átalakulásokat idéz elő a gazdasági életben, melyek a valutásüllyedés és árszínvonalelkedés közvetlenül megfigyelhető tüneteinek sokkal szélesebbkörűek. Átalakul a finanszírozás egész folyamata, megint a kalkuláció biztos alapja, mert a valutásüllyedés bel- és külföldi ingadozásai a biztos számítás kizárják, mit a különböző valutáris és egyéb rendkívüli intézkedések még fokoznak és a rendes viszonyok közt kisméretű spekuláció aránytalan módon foglalt teret, tovább fokozva a bizonytalanságokat és azzal fenyegetve, hogy a termeléstől a tőkét teljesen elvonja. Javak előállítása helyett az árkülönbségek kihasználására való törekvés, a termelésben való részvétel helyett a tiszta részvénytőke spekuláció lép előtérbe, mely nem törődik a vállalkozás eredményeivel, hanem csak az árfolyamkülönbségekkel. A tőke, ha vállalkozásba fektetik, akkor is csak a spekuláción keresztül hajt hasznot; a kamat azonban hihetetlen módon felszökik, de csak azért, mert a spekuláció bírja fizetni e magas kamatot, mi a vállalkozás tőkeszükségletének fedezését végre alig engedi meg. Így kényszer módon viszi a spekuláció mezejére mindazt, ami a reális vállalkozás terén óhajta megállni. Mindennek igazolására elég

arra rámutatni, hogy a bankok üzletköre mennyire megváltozott az infláció alatt. A hitelélet emez átalakulása csak tükre annak az átalakulásnak, annak a hihetetlen deformációnak, melyet az infláció felidézett.

II.

A szanálás lényege semmi más, mint e deformációk visszafejlesztése, a gazdasági életnek reális alapokra visszavezetése. Minthogy a deformációk az infláció okozta valutaromlás következményei, a szanálás sarkpontja természetesen a valutaszanálás, a valutarendezés. Hiszen a valutaromlás terelte beteges irányba a gazdasági életet. Mégis a szanálás nemcsak valuta-sanálás, hanem a gazdasági élet szanálása, mert a valutaromlással, mint láttuk, az egész gazdasági élet megromlott és átalakult, a szanálás pedig az egészségtelen alap eltüntetésével az egész gazdasági élet deformálódásait van hivatva visszafejlesztetni.

Régi tapasztalat, hogy minél rövidebb tartamú az infláció, annál simább a valutarendezés folyamata. Ez igen természetes, mert az inflációs deformációk, mint láttuk, maguk is alkalmazkodási jelenségek, melyeknek idő kell és minél rövidebb a rendelkezésre álló idő, annál kevésbé fejlődhetnek ki e deformációk. De még mást is mutat a tapasztalat. A valutaromlás okozta deformációk a valutaingadozások mérséklődésével és lassú megszűnésével enyhülnek és romlott valuta alapján is némileg visszafejlődnek, ha csak stabilizálódott valamennyire a valuta. Ez az oka annak, hogy lehetséges valutarendezés nagyobb szanálási válság nélkül is, de csak akkor, ha a valutát sikerült stabilizálni és az így kifejlődött egyensúlyhelyzet alapján végezhető a valutarendezés. Így volt ez az osztrák-magyar monarchiában 1892-ben, bár itt a valutaromlás okozta rázkódások szintén nem maradtak el, csak sokkal korábban és a valuta végleges rendezése nélkül folytak le.

A háború és az azt követő idők valutaromlása először is igen hosszú tartamú volt. Üteme is rendkívüli volt és a valutaromlás méretei felülmúlták a legtöbb régebbi valutaromlás méreteit. Így tehát nemcsak az inflációs deformációk voltak rendkívüli méretűek, hanem lehetetlenné vált a valutarendezés rázkódás nélküli keresztülvitele is. Hiszen a deformációk lényege abban állt, hogy a gazdasági életet egészen az inflációra, az újabb és újabb pénzmennyiségek forgalomba kerülésére alapították és a magánvállalkozás éppúgy, mint az államháztartás egyenesen az inflációból táplálkozott. Minthogy tehát a valutarendezés csak az inflá-

ció megállítása volt lehetséges, az infláció volt pedig az államháztartás és a tőkeforgalom táplálója, a szanálás nem mehetett végbe rázkódások nélkül és elmaradhatlanná vált a szanálási válság.

De a válságot nemcsak az infláció megállításának hirtelen szüksége, hanem a deformációk mélyremenő volta is okozta. Angliában igen óvatosan emelték a fontot paritására (csak több mint tíz évvel a háború kitörése és több mint öt évvel a háború befejezése után történt meg), mégis ott is fellépett a válság, igaz, kevésbé hevesen és inkább csak az árszínvonalváltozások közvetlen következményeihez csatlakozva.¹ De ott a tőkeforgalom deformációja nem következett be és a valutajavulás is lassú volt. Ott, ahol az inflációs deformációk egészen áthatották a gazdasági életet és ahol a valuta lassú emelése és a lassú visszafejlesztés az infláció folytonosan gyorsuló üteme folytán nem volt lehetséges, a rázkódásnak is sokkal hirtelenebbnek és mélyebbremenőnek kell lennie. Ez ismét akkor fog legjobban kiderülni, ha a tőkeforgalom deformációinak jelenségeit és a visszafejlesztés útját fogjuk vizsgálat alá venni.

Végezzünk azonban most is előbb az inkább felszínen fekvő alkalmazkodási jelenséggel, vagyis az árszínvonal kérdéseivel.

Behatőbb fejtegetéseket nem igénylő tény az, hogy a magánvállalkozásra alapított kapitalisztikus közgazdaságunk sokkal nehezebben alkalmazkodik a pénzérték emelkedéséhez, mint annak süllyedéséhez. Hiszen a vállalkozónak előlegeznie kell a termelési költségeket. Ha az ár emelkedik, ebből csak előnye van, legalább is addig, míg az áremelkedés a termelési költségekre vissza nem hat. Ha azonban az ár süllyed, mi a pénzérték emelkedésével egyértelmű, akkor a már előlegezett termelési költségeket az eladási ár nem fedezi többé; a vállalkozó tehát ráfizet. Fokozza a vállalkozás nehézségeit, hogy a kész áruk árának süllyedéséhez folyamatosan is nehéz a termelési költségek egyes elemeit alkalmazni, vagyis az ársüllyedésnek megfelelően süllyeszteni. Ha az áremelkedéseket egyes költségtételek, kivált a munkabérek nem tudják mindig követni, úgy viszont az ársüllyedésnél egyes költségtételek nehezen szoríthatók le. Ide tartoznak a monopolizált nyersanyagok árai és a munkabérek. A bérek megfelelő süllyesztésének problémája ma az angol közgazdaság

¹ Az angol közgazdaság válsága inkább a világforgalom kérdéseivel függ össze, mert az egész angol gazdasági élet erre van beállítva.

egyik legnehezebb kérdése és nehézségeket okoz mindenfelé, annál is inkább, mert a lefolyt forradalmi rázkódások a munkásosztály befolyását növelték. De a bér egyébként is nehezen alkalmazkodik a pénzérték-emelkedéshez, mert az utóbbi nem mutatkozik minden árunál egyformán és ha az élelmicikkek ára nem süllyed eléggé, a bér süllyesztése tényleg a munkások életszínvonalának süllyedését vonja maga után. A munkás a bérek számszerű összegéhez ragaszkodik és csak küzdelmek árán enged abból, mi pedig ismét nehezíti a vállalkozást. Nehéz a kamat megfelelő süllyesztése is, mert az árszínvonallal és a pénzértékkel nem áll oly közvetlen összefüggésben, mint a tőke maga; számos oly tényező hatása alatt áll, mely közvetlenül nem az árszínvonalától, hanem a tőke mennyiségétől, a vállalkozás kilátásaitól és a jövő megítélésétől függ. Így tehát a kamat süllyedését ma a válság is gátolja.

Még egy másik vonatkozásban igen hátrányosan érzik meg a termelés a pénzérték emelkedését. Nevezetesen a süllyedő valuta kiviteli prémium jellegével bír, mert a termelési költségeket, ha azok számszerűleg magasabbnak látszanak is, folytonosan süllyesztik. Inflációs országokban az árszínvonal mindig a világpiaci árszínvonalon alul szokott lenni, minek egyik okát talán abban kell keresnünk, hogy az infláció a kedvezőtlen gazdasági viszonyok eredménye és így a süllyedő fizetőképesség kora. Az infláció megakadása megszünteti a pénzérték süllyedésében rejlő kiviteli prémiumot. Helyébe emelkedő termelési költségeket állít és megszünteti a valutadumpingot, tehát az oly exportlehetőségeket, amelyek tisztán a valutakülönbözeteken, vagyis a romló valután nyugodtak.

Ha már igen jelentékenyek azok a nehézségek, melyek a pénzérték emelkedéséből és az árszínvonal vele összefüggő változásából származnak, márcsak a változások mélyreható voltánál fogva is nem lehetnek csekélyebbek azok az alkalmazkodási nehézségek, melyek a tőkeforgalom és a vállalatok tőkebázisa terén végbemennek. Az inflációs korszak mélyremenő hatásai e téren csak most tűnnek ki; csak az infláció megállásával mutatkozik az a pusztítás, melyet e téren a gazdasági élet inflációs deformálódása okozott.

Az okot, amely az inflációs korszak egyenlegeképen és tehertétele gyanánt az inflációs korszak lezárása után megrázkódtatja a gazdasági életet, a nemzet üzemi tőkéje megsemmisülésében vagy legalább is igen nagymértékű lecsökkenésében szokták megjelölni. Bár a végbement folyamatot a megállapítás valóban nagyjában helyesen jellemzi, mégis sok tekintetben homá-

lyos annak a tartalma. Miért érzi a vállalkozás az üzemi tőke hiányát éppen az infláció megállásában és miért nem mutatkozik az az infláció folyamatában, hogyha egyszerűen a pénzérték süllyedése annak okozója? Miért mutatkozik az éppen akkor, amidőn a pénzérték süllyedését a pénzérték emelkedése váltja fel? De hogy egyeztethető össze egyáltalában a tőke megsemmisülése azzal a felfogással, amely a tőke alatt konkrét javakat, használati tárgyakat ért? Hiszen a pénzérték süllyedése nem semmisíti meg a javakat, csak azok értékét fokozza ércben kifejezve. Nyilvánvaló továbbá, hogy nem is lehet általánosságban a tőke megsemmisüléséről beszélni, hiszen még ezek az általános szölamok is csak az üzemi tőke megsemmisülését hangoztatják.

Kísérreljük meg lépésről lépésre nyomon követni azt a folyamatot, mely az infláció megállítása után a tőkeforgalom és a vállalatok tőkealapja terén végbemegy. Az infláció megállításának első következménye a vállalatok fiktív tőkével táplálásának megszűnése. E megszűnés a valutarendezés következménye, amely nem engedi többé, hogy korlát nélkül teremtsék azt a fizetési erőt, amelyre a vállalkozásnak üzemi tőke alakjában szüksége van. A vállalkozásnak tehát ismét a tőke rendes körforgásából kellene táplálkoznia. De most vesszük észre, hogy a tőkének a közgazdaságban való körforgása a tőkeképződéssel megszűnt. Nagy pénzsűke áll elő, mert az a mozgó tőke, amely az infláció elején még megvolt, a pénzértékekkel együtt elvesztette értékét és így javarészben megsemmisült. Hiszen a forgótőke nem fogható tárgy, hanem folyton megújuló pénzsűkséglet. Készpénzben vagy azonnal esedékes követelésekben kell halmozódnia, mert nyersanyagvásárlásra, bérfizetésre stb.-re kell rendelkezésre állnia. Halmozhatósága vagy készentarthatósága megszűnik, mihelyt a pénzérték erősen süllyed. A forgótőke sorsa erősen össze van fűzve a pénz sorsával és ennek romlásával elolvad állaga is. *A mozgó tőke tehát tényleg megsemmisült*, mert nem kész javakban, hanem pénzben áll, mely a folytonosan megújuló termelési költségek fedezésére szükséges. Ennek az eredménye azután *a gazdasági életnek az a nagy immobilitása, amely az infláció megszűnésével egyszerre bekövetkezik.*

A vállalatok mobilitásának két alapja van, az egyik a hitelképesség, a másik az árukészletek és a künnlevőségek mozgékonyasága. A hitelek megakadtak, mert megszűnt a fiktív tőkeképződés, az árukészlet és a künnlevőségek pedig még később vizsgálandó okokból váltak immobilisakká.

A mobilis tőke éppen azért semmisült meg, mert mobilis és ezt a tulajdonságát csak pénzalakjának köszönheti. Éppen absztrakt voltánál fogva, mely mobilitását kiteszi, az semmi más, mint vásárlóerő, amely az árak színvonalától függ. Mobilitása előny és nélkülözhetetlen, mert enélkül a minden termelési folyamatban megújuló költségelőlegezés lehetetlen. De óriási hátránya a pénzérték vásárlóerejéhez való hozzáfűzöttsége, amelyből származott az egész baj, e tőke megsemmisülése. Míg e vásárlóerő a közgazdaság valóságos feleslegein nyugszik, reális érték. Amily mértékben inflációs pénz foglalta el helyét, homokra épül, melyet elfúj a szél az inflációval együtt, mihelyt a valutarendezés terére lép a közgazdaság. E tőkéket tehát már az infláció elolvastotta. Csak a hatás nem mutatkozott eddig, mert az infláció pótolta helyüket. Ezzel a tartalékalapok is nagyrészen elvesztették képességüket hivatásuk teljesítésére. A tartalékalapok mobilisaknak látszottak; rendes időkben azok is voltak, mert jórészt értékpapírokban voltak elhelyezve, melyek a piac és kivált a tőzsde rendes működése esetén valóban könnyen voltak pénzre átváltoztathatók. Az infláció alatt azonban a tőzsdét is irreális vevőerő táplálta és ezért össze kellett omolnia, mihelyt az infláció megállásával a további spekulációs kilátások megszűntek. A spekuláció elmúlásával ugyanis, a nagy pénztelenségben, a gazdasági tisztánlátás elhomályosulásában, az értékpapírok árfolyamának is zuhanásszerűen kellett súlyyodniuk és az értékpapírok jórésze eladhatatlanná vált. Ez nem jelenti a tartaléktőkék teljes megsemmisülését, de mutatja azt, hogy hivatásuknak ezek az alapok ilyen rendkívüli viszonyok között nem tudnak megfelelni, mert a bekövetkezett tőzsdei helyzettel szintén immobilisakká lesznek. De a tartalékalapok egy része az infláció megszűnésével értékét is veszítette. Ez az a rész, melynek sorsa az inflációhoz volt kötve, mely tehát a pénzinflációtól és spekulációtól táplált értékpapírinflációval függ össze. Az infláció által szükségessé tett és a spekuláció által táplált alap-
tőkefelemelések folytán ugyanis az értékpapírok is résztvettek az inflációban és így annak következményei rájuk is kiterjednek.

A mozgótőke hiánya katasztrófálissá lesz a vállalkozásban. Nem használ semmit, hogy az állótőke megvan. Mert az állótőkének ahhoz, hogy gazdasági hivatását teljesítse, nélkülözhetetlenül szüksége van a mozgótőkére. Itt mutatkozik a tőke szerepének egységes volta. A vállalkozáshoz sem az álló, sem a mozgó-

tőke magában nem elég, hanem a kettő egyszerre és egymással bizonyos arányban szükséges. Ez az arány termelési ágak és időpontok szerint lehet különböző, de többé-kevésbé szükségképeni. Ebből következik az, hogy *hiába konzerválta az állótőke az értékét*, hiába öltötte reális termelési javak alakját. A gyári épületek, a gépek és egyéb berendezések megmaradtak ugyan, ha fiktív vevőerőkkel, inflációs tőkével keletkeztek is, de a mozgótőke megsemmisülésével alig kihasználhatókká váltak, mert magukban véve mozdulatlanok és használhatatlanok.

De az állótőke körül sincs minden annyira rendben, mint arra való tekintettel hinnők, hogy az nem olvadt el a pénzérték süllyedésével és konzerválta az értéket. Eltekintve attól, hogy az állótőke merev, most tűnik csak ki, hogy a befektetése is csak a közgazdasági élet összhangjába beillesztve és nem önmagánál fogva teljesítheti hivatását. Kitűnik ugyanis az, hogy *a befektetések jórésze helytelen irányban történt*. Részint oly berendezések létesítésére fordították, melyek az inflációs konjunktúra igényeit (annak fogyasztási irányát vagy exportlehetőségeit) szolgálták, *részint pedig túlméretezték az inflációs konjunktúra alapulvételével a vállalatokat*. Állótőke alakjában megmerevítették tehát az inflációs nyereségek egy részét olyan berendezések számára, amelyek az inflációs konjunktúrák kihasználására voltak irányítva. Éppen úgy, ahogy a háború befejezése után a háborús berendezkedésről az iparnak a béke szükségleteire kellett átállítódnia, ugyanúgy most is az inflációs konjunktúra megszűnésével az inflációs fogyasztásról a rendes fogyasztásra kell átformálni a vállalkozást. Ez részben teljesen elhibázottnak tüntet fel egyes befektetéseket, részben pedig abba az akadályba ütközik, hogy az átcsoportosítás igen nagy forgótőkét tesz szükségessé.³ Így tehát az állótőke értékonzerváló ereje is csak részben érvényesült, mert tekintélyes mértékben illuzóriussá teszi a piaci viszonyok átalakulása, részben pedig a forgó- és a befektetési tőke hiánya.

Az a körülmény, hogy az infláció megszűnésével a fogyasztás méretei és irányai is változnak, nemcsak az állótőke rentabilitási kilátásait befolyásolja, hanem nagymértékben okozója lesz a vállalkozás immobili-

³ Hogy a gazdasági életnek egészen új alapra átállítása nehéz és nagy tőkét kíván, a háború alatt már előre látta törvényhozásunk és e folyamat könnyítésére állította fel a Pénzügyi Központot. Most ez sem segíthetett a kívánt mértékben, mert a mozgótőke megsemmisült.

zálódásának is. Az infláció által táplált mesterséges fogyasztás megszűnik és a fogyasztásnak rendes keretei közé kell visszatérnie, sőt az elszegényedés fokának megfelelően a rendes méreteknél is jobban össze kell szorulnia. Hiszen most már a nemzet nem élhet irreális módon, tisztán képzelt vevőerőkből, hanem a jövedelmeknek ismét a tényleges gazdasági eredményekkel kell arányba kerülniök. Ez vezet oda, hogy a vállalatok tőkéjének az az eleme immobilizálódik, amely az inflációs korban és rendes körülmények között is elég mobilis szokott lenni. Értjük az árukészletet. Rendes időkben ennek meghatározott, elég gyors forgási ideje van. A szanálás bekövetkezése ezt is megmerevíti. Az áruba fektetett tőkét az áruk eladhatatlan voltánál fogva nem lehet azokból kivonni és párhuzamosan ugyanez történik az adósokkal is, akiktől nem lehet pénzt kapni, mert maguk is alig rendelkeznek az üzletvitelükhöz, sőt a fogyasztásukhoz szükséges pénzmennyiséggel. Hiszen az ő vállalkozásukban ugyanaz a megmerevedés ment végbe, mint máshol.

Míg tehát az infláció alatt — bár mesterséges módon — a tőkének a vállalatban belül végzett körforgása fenntartható volt, most e körforgás is megakad. Ezáltal a vállalkozás mintegy megmerevedik. Immobilissá lesz, azaz nem tudja többé a termelési költségek előlegezéséhez szükséges eszközöket előteremteni, mert termékeit nem tudja eladni (raktárai halmozódnak), adósaitól nem tud pénzt kapni és hitelhez sem tud jutni kellő mértékben. A közgazdaság valóságos megmerevedési folyamatával állunk tehát szemben. Ennek nem a pénzhány (mint forgalmi eszköz hiánya), hanem a folyékony tőke hiánya, vagyis a tőke körforgásának megakadása az oka. Ez merevít meg mindent, ez akasztja meg a gazdaságok egymásra támaszkodásának folyamatát.

Van még egy súlyos tehertétele a szanálás folyamatának, mely közvetlenül nem a vállalkozással, hanem az államháztartás szanálásával függ össze. Az államháztartás szanálásának alapja az, hogy megszűnik az államháztartásnak mesterséges vevőerővel való táplálása. Az infláció semmi más államháztartási vonatkozásában, mint a vállalkozás terén észlelt tünetmenyeknek az államháztartásban való érvényesülése. Ahogy a vállalkozás az inflációs korban fiktív tőkékkel táplálkozik, az államháztartás is mesterséges táplálkozást folytat a jegynyomda termékeivel. Ahogyan sérti a gazdasági élet természetes egyensúlyát a jegynyomdától termelt tőke, éppúgy megbontja az egyensúlyt államháztartási vonatkozásában, mert az államháztar-

tásnak a polgárok jövedelmi feleslegeiből kell táplálkoznia akkor, ha nem akarja önmaga alatt és az egész közgazdaság alatt a talajt aláaknázni. Az infláció csak úgy szűnhetik meg, ha az államháztartás e táplálási módtól eláll, ekkor azonban ismét adókat kell szednie, még pedig fokozott mértékben, mert most már nagy hiányokat kell fedeznie. Ez az adóteher azonban most már egészen másképp nehezedik a gazdasági helyzetre, mint az inflációs kor adózása. Most már nem süllyedő pénzértékben kell az adókat fizetni és így azok teljes súlylyal nehezednek a vállalkozásra. Az adófizetés is azonban mobil eszközöket von el a vállalkozástól. Így tehát hatása még abban az irányban is érvényesül, hogy a forgótőke tekintetében amúgyis nagy hiányt szenvedő vállalatok szűkös pénzeszközeinek egy részét az adók emésztik fel.

Azt a válságot, amelyen gazdasági életünk most keresztülmegy, különbözőképen próbálták jellemezni. Így mindenekelőtt igyekeztek azt hitelválságnak fel-fogni. Ha végiggondoljuk a fentieket, meg kell arról győződnünk, hogy ez nem egyezik egészen a való tényállással. A szanálási válság nem egyszerű hitelválság, mert a hitel megakadása nem elsődleges oka annak. Tünetei sem kizárólag a hitelélet terére esnek, mert a vállalkozás immobilizálódása, bár javarészből, de távolról sem kizárólag a hitel nehézségeiből származik. Láttuk, hogy az árupiac helyzete igen jelentékeny részben oka a vállalatok immobilizálódásának. De a nehézségek nem is csupán az immobilizálódásból származnak és jelentékeny részben megfelelő hitel rendelkezésre állásával sem volnának megszüntetve. A mai válság ugyanis a túltermelési válság jellegét is magán hordja, persze nem az egész vonalon, de egyes vonatkozásaiban, mert egyes termelési ágakban határozottan túlméretezésről van szó, amely vagy az üzemek aránytalan növeléséből, vagy pedig olyan termelési ágak fölkarolásából származik, amelyek normális gazdasági viszonyok között megfelelő rentabilitással nem rendelkeznek. Azok sem találják el az igazságot, akik deflációs válságnak tartják a mai krízist. Először is nincs szó igazi deflációról, mert nem a feles vevőerők fokozatos kivonásával állunk szemben, ami a defláció lényege. A fokozatos defláció nem rázkódtatná meg ennyire a gazdasági életet, mert nem immobilizálná azt annyira. De valutarendezésünk nem is defláción, hanem lényegileg devalváción alapszik, amennyiben a bekövetkezett pénzértéksüllyedés alapulvételével történt. A szanálási válság tehát sem nem egyszerű hitelválság, nem is túltermelési válság és még kevésbbé

deflációs krízis. Egyáltalában nem részleges válság a szanálási válság, hanem az az egész gazdasági életnek válsága, amely abból származik, hogy a rendkívüli viszonyok közé került gazdasági életnek az egész vonalon a rendes gazdasági életnek megfelelő egyensúlyba kell helyezkedni. A szanálás nemcsak az államháztartásnak, hanem az egész gazdasági életnek új alapokra fektetése. Nem csak a valuta, hanem az egész gazdasági élet rendbehozataláról van szó. Ez új arányokat kíván az egész gazdasági életben, ami számos túlnöves lefaragását teszi szükségessé. Megkívánja a tőke normális körforgásának megindítását és helyreállítását. Ennek érdekében megköveteli a hiteléletnek új alapokra helyezését éppen úgy, mint ahogy szükségessé teszi a jövedelemeloszlásnak, meg a fogyasztásnak elszegényedésünk fokával való aránybahoatalát. Ezért oly súlyos a mai gazdasági helyzet és oly általánosak a nehézségek.

A gazdasági élet organikus egység és ezért minden része összefügg. A vállalkozás válságában csak a legközvetlenebbül szemlélhető nehézségek állanak előttünk, de e nehézségek nem csak a vállalkozást érintik, hanem érintik az összes kereseti lehetőségeket. Hiszen a kereseti lehetőségek a gazdasági élet teljesítő képességével függenek össze; e teljesítő képesség pedig már a háború befejeztével alászállott. Ezt eddig csupán az infláció mesterséges injekciói fedték el. Csak a szanálással tűnik ki, hogy a mesterségesen megduzzasztott keretek között való élet fenn nem tartható. Fenn nem tartható az állami életben, amely már a háború alatt megkezdte szerveinek túlméretezését, s épp oly kevésbé tartható fenn a magángazdaságban. Ennek a következménye a hivatalnoki világnak válsága éppen úgy, mint az óriási munkanélküliség, amely sokkal aggasztóbb tünete gazdasági helyzetünknek, mint sokan hiszik. A gazdasági élet szerves voltánál fogva benne minden összefügg, ahogy az emberi organizmusban egyik szerv megbetegedése a többire is kihat, úgy van ez a gazdasági életben is. A tisztviselők válságos helyzete és a munkanélküliség nagy mértékben megakasztják a vállalkozást, egyrésztől nehézséget okoznak a tőkeképződésben, másrésztől pedig aláássák a vásárlóképességet. A jövedelemeloszlási küzdelemben egyik társadalmi réteg a másiktól vonhat el jelentékeny összegeket, de nem teheti ezt büntetlenül, mert ezzel a fogyasztóképességet ássuk alá. Tisztán gazdasági szempontból, már t. i. a vállalkozás szempontjából ez nem volna baj, ha igen jelentékeny exportlehetőségek ellenúlyoznák. Ezért volt lehetséges régen a magyar mezőgazdaságnak igen alacsony munkabérek mellett is élet-

képesen tartása. Ha azonban ezek az exportlehetőségek megcsappannak, a belső piac jelentősége erősen emelkedik. Pedig a valutaromlás megállításával exportlehetőségeinknek egy része esik, esik t. i. az a része, amely a valutadumpingre volt alapítva. Kétszeresen jelentős tehát a belső piac. Ennek fogyasztóképessége pedig attól függ, hogy milyen mértékben tudják az országban a kereseti lehetőségeket emelni.

III.

A gazdasági élet természetes folyamat; nem ismer tehát csodaszereket. Nincs olyan orvosság, amely minden szervében egyaránt szenvedett gazdasági életet egy csapásra talpraállíthatná, vagy a gyógyulás folyamatával kapcsolatos nehézségeket tőle elháríthatná. Az új egyensúlybahelyezkedésnek meg kell történnie és ez áldozatok nélkül nem mehet végbe. Egészséges gazdasági élet csak a hibás fejlődés lépésről-lépésre való visszagöngyölítése által érhető el. Ebből a szempontból tekintve a szanálási válság gyógyíthatatlan, azaz lefolyásában nem gátolható. Vagyis az el nem hárítható, hogy a szanálás áldozatokat követel, mert ez áldozatok oka éppen az, hogy a rendes gazdasági viszonyokkal össze nem férő alapra tért gazdasági életünk számos hajtását kell nyesni. El nem hárítható baja a szanálásnak továbbá az, hogy meg nem történtté nem tehető elszegényedésünk, melyet az inflációnak a fogyasztást túlzott mértékben kifejlesztő volta idézet elő. Hiszen az elszegényedés már megvan. Nem a szanálásból származik; a szanálás csak felszínre hozza, nyilvánvalóvá teszi és mesterséges palástolását szünteti meg. El nem hárítható végül az export megnehezülése, mert ez is oly folyamat eredménye, mely nélkül nincs szanálás; folyománya t. i. a valutarendezésnek, mely a gazdasági élet normális mederbe terelésének föltétele.

Ha tehát eleve tisztában is kell lennünk azzal, hogy a szanálási válság számos vonatkozásban elháríthatatlan, ezzel természetesen nem állítjuk azt, hogy lefolyása nem enyhíthető és nem lehet az új egyensúlyba helyezkedést célszerű intézkedésekkel előmozdítani.

Mielőtt ezekre rátérnék, nem mulaszthatjuk el, hogy két fontos tényt ki ne emeljünk. Ezek a *valuta stabilitása* és az *államháztartás egyensúlya*. A kettőnek biztosítása a szanálás sarkpontja és ha bármelyik veszélybe kerülne, az elkerülhetetlen szanálási válság ismétlődését kockáztatnók.

A valuta stabilitásának föltételeit a Magyar Nemzeti Bank megalapításával megteremtettük. Semmiféle pilla-

natnyi eredmény kedvéért nem szabad a bankkal szemben oly követeléseket támasztani, amelyek a valuta állandóságát csak távolról is veszélyeztetnék. E tekintetben ne tévesszen meg senkit az, hogy jegybankunk a hitelélet terén rigorozus intézkedéseivel egyszer-más-szor látszólag a válságot növelte. A jegybank e ténykedésében semmi más, mint amaz alapelvek végrehajtója, amelyek nélkül gazdasági életünk egészséges alapokra nem helyezkedhetik.

A jegybank bizonyára sokat tehet ezért abban az irányban, hogy a válság lefolyását enyhítse, de azokat az intézkedéseket magasabb szükség folytán meg kell tennie, melyek a hiteléletnek rendes keretei közé terelésének, reális alapra helyezésének elengedhetetlen föltételei. Ezért bármennyire enyhíthetné is a válságot pillanatnyilag egy merészebb hitelpolitika a jegybank részéről, ez irányban a legnagyobb óvatosságra van szükség, mert a válság enyhítéséből könnyen annak kitolása és újabb fölidézése lehetne, ha a bankóprás segítségével való financirozásra visszatérnénk, vagy pedig a jegybank hiteleinek józan megszorításával nem hatnánk oda, hogy a jegybank igazi hivatásának adassék vissza, mely szerint elsősorban a valuta és a bankok támasza és nem mindenféle hiteligenynek közvetlen forrása.

E követelmények szem előtt tartása mellett is sokat tehet a jegybank a válság enyhítésére. Elsősorban kamatpolitikájával. A kamatláb minden leszállítása könnyíti a hitel igénybevételét és így segít elhárítani a fölös áldozatokat. A tekintetben sokat is tett jegybankunk, amint azt örömmel megállapíthatjuk. Hasonlóképen sokat tehet jegybankunk a külföldi hitelek igénybevételének megkönnyítésére és pedig éppen hitelpolitikájának óvatosságával, mely a külföld bizalmát közgazdaságunkkal szemben emeli. Itt van tehát már egyik rekompenzációja annak, ha a jegybank nem engedi magát letéríteni semmiféle pillanatnyilag jogosnak látszó követelmények által sem arról az útról, amely az óvatos bankjegypolitika irányában vezet.

Szükségtelen tehát hozzáfűzni, hogy amily féltékenységgel kell őrködnünk valutánk fölött, ugyanoly fontos az államháztartás egyensúlyának fenntartása. Kétségtelen, hogy az adók súlya fájdalmasan nehezedik vállalkozásunkra és nehezíti annak helyzetét. Az is kétségtelen, hogy az adók enyhítésében, különösen pedig az adóteher arányosításában el kell menni addig a határig, amíg az államháztartás egyensúlya megengedi. De minden adófizetés egy támasza annak a föltételnek, amely nélkül valutánk fenn nem tartható, t. i. az államháztartás egyensúlyának.

Azzal tehát tisztában kell lennünk, hogy sem a jegyzéskampolitika, sem az államháztartás terén olyan kilengéseket meg nem engedhetünk magunknak, még pillanatnyi előnyök kedvéért sem, melyek a szanalás művét veszélyeztetik. Ezek ugyanis csak annak tennének ki, hogy a rendezés terén elért magaslatról visszacsúszunk és a szanalás fájdalmas útját újra, és pedig ismét gazdasági életünk újabb rázkódásai árán meg kell tennünk.

Azzal mindenki tisztában van, hogy a *tőkeképződés előmozdítása* mily fontos föltétele a gazdasági élet helyreállításának. Hiszen a tőke normális körforgása csak ezen az alapon lehetséges. Egészséges kamatpolitika elő fogja mozdítani a szükséges mozgótőkék rendelkezésre állását, míg megfelelő osztalékpolitika, mely a részvényeket fogja ismét a jövedelmezőség forrásává tenni, a befektetési hitelt fogja ismét lábraállítani. Erre pedig különösen szükség van. A tőke körforgása ugyanis a rövidlejáratú hitelnél, a mobil tőkénél gyorsabban megy végbe, mint az állótőkénél, azaz a hosszú lejáratú hitelnél. A mozgótőke ugyanis az inflációval gyorsabban olvad össze, de rendes viszonyok helyreállításával gyorsabban is reprodukálódik. Gyorsabban megtalálja azt az erőt is, amely ismét mozgásba hozza, mert a keletkező fölöslegek elhelyezést kívánnak. De ez az elhelyezés csak rövid időszakokat keres, mert a vállalkozás terén még nincsen kellő világosság és még túl sok a kockázat. A helyes osztalékpolitika, mely ismét kíváncsossá teszi az elhelyezést, a helyzet tisztázását és időt kíván, tehát a tőke körforgására való hatása is csak lassúbb lehet. A fix kamatozású papírok iránti vásárló kedv is csak lassan térhet vissza.

A tőkeképződés megindulása tehát, mint látható, magában nem elegendő. Hiszen már elég szép mértékben indult meg és aránylag rövid idő alatt is már eredményeket mutathat fel. A tőke teljes körforgásához *nem csak tőkére, hanem biztos elhelyezési lehetőségekre is van szükség.* Megfelelő tőke rendelkezésre állása a hitelintézeteket kihelyezési alkalmak kiaknázására fogja indítani, de ennek mindaddig nehézségei vannak, amíg az a kaosz tart, amely egyrészt a reális és fiktív tőke összekeveredéséből, másrészt pedig a helytelen, tisztán efemer konjunkturális befektetésekből származott. Nem egyszerűen kihelyezési lehetőségekre, hanem biztos kihelyezési lehetőségekre van a tőkének szüksége. Bár e tekintetben csupán a rendes viszonyok közeledésével várható teljes orvoslás és a tőkepiac teljes merbe terelődése, mindenesetre a mérlegvalódiság helyreállítása igen fontos lépés. Igaz, hogy a hitelezési lehetőségeknél nem tisztán a vállalatok státusának át-

tekintése a döntő, hanem jövedelmezőségi kilátásaik is, amelyek egyelőre elég sötétek maradnak. De nálunk Magyarországon egy-két jó termés sokat javíthat a helyzeten, mindenesetre többet, mint régebben, mert az inflációs kor egyes rétegekben oly szükségleteket is ébresztett, amelyeket azok régebben nem éreztek.

Bármily szépen induljon is meg a belföldi tőkeképződés, ezzel be nem érhetjük. Be nem érték vele nálunknál gazdagabb nemzetgazdaságok és nem elégedtünk meg vele mi sem régebben, boldogabb időkben. Agrárországokban mindig hiány van mobil tőkékben és befektetéseink jórésze a háború előtti viszonyok között is *külföldi tőkéből* származott. Erre természetesen fokozott mértékben szükségünk van ma, mert belföldi tőkénkre a legsürgősebb célok számára is alig telik. A külföldi tőke felhasználása azonban nem minden veszély nélküli. Nagyon helyesen jelölte ki ennek irányát jegybankunk elnöke, amidőn elsősorban az osztrák tapasztalatokon okulva rámutatott arra, hogy a rövid lejáratú elhelyezett külföldi tőkék nagyon ingatag alapra helyezik a gazdasági életet. Egy valamivel erősebb szellő elsöpörheti és újabb válságot idézhet föl. Ezért kívánatos, mint már meg is indult, hosszabb lejáratra is külföldi tőkék biztosítása. Németországban azon vitatkoztak, hogy a külföldi tőke bevonása inflációs jellegű-e. E vitát meddőnek tarthatjuk, kivált, ha hosszabb lejáratú tőkékről van szó. Sokkal fontosabb az, hogy a külföldi tőke megélénkítse gazdasági életünket és olyan kereseti lehetőségeket nyisson, amelyek a munkanélküliségen és a foglalkozáshiányon enyhítenek. Az az előny, mely a belföldi piac magáhozvételéből származik, már magában véve megbecsülhetetlen.

És itt van a szanálási válság leküzdésének egyik sarkpontja. A tőkeforgalom megindulása magában nem elégséges. Hiszen, mint láttuk, mechanizmusa csak tökéletlenül működhetik, amíg a vállalkozás kilátásai nem javulnak. Minden erőnket tehát ez irányban kell összpontosítani, mert *a vállalkozás rentabilitása teremtheti egyedül a jó és biztos kihelyezési alkalmakat*, melyek a tőkeforgalmat istápolják és a tőkeképződést is továbbserkentik. A vállalkozás föllendítésének első és legbiztosabb eszköze *a belső piac fogyasztókéességének növelése*. Hiszen a szegénység, a vásárlókéesség hiánya oka az áruk eladhatatlanságának és ezzel, mint láttuk, egyik tényezője a tőke immobilizálódásának is.

A belső piac fogyasztókéességének emelése inflációval könnyű, de reális alapon, infláció nélkül igen nehéz feladat, mert a vevőerőt nem lehet már mesterségesen kívülről a közgazdaságba vinni, hanem annak magából

a közgazdaságból kell előteremtődnie. Ez egyrészt a jövedelemeloszlási kérdés, amennyiben a munka hányadának leszállításával óvatosan kell bánnunk. A bérek lenyomásának politikája veszedelmes, mert éppen a legszélesebb fogyasztórétegek életszínvonalának leszállításához és így a belső piac javítása helyett annak további gyengülése felé vezet. Hiszen a piac helyzete elsősorban a tömegfogyasztás mértékétől függ.

A jövedelemeloszlás megfelelő alakulása azonban csak egyik oldala a fogyasztás alakulásának. Sokkal fontosabb tényezője ennek a termelés lebonyolításának módja és eredménye. *A fokozott teljesítmény* ugyanis, — ha a jövedelemeloszlás helytelenségei nem ellen-súlyozzák ebbeli hatását — a fogyasztóképeség emelkedésének legbiztosabb záloga. Ez esetben ugyanis a fokozott teljesítmény az életmód emelkedését, tehát az árúk iránti kereslet növekedését vonja maga után.

És itt kapcsolódik a szanalás kérdése üzeink tökéletesítésének kérdésébe. *Nemzeti gazdálkodásunk javítására két irányban van szükség: egyrészt kereskedelmi organizatórius szempontból, másrészt technikai tekintetben.* Előbb emlitem az elsőt, mert könnyebben vihető keresztül, míg a technikai tökéletesítés legtöbbnyire nem csekély tőkeerőt igényel. E pontnál eszembe jut az a vita, amelyet Németországban a háború vége felé a persze egészen másképp képzelt gazdasági regenerálódásról folytattak. Itt fontos szerepet játszott az a szempont, hogy az adóteher helyesen irányított növekedése mennyire fogja a német gazdálkodás tökéletesítését előmozdítani. E mögött az az egészséges gondola rejlik, hogy súlyos helyzetek sokkal nagyobb mértékben kényszerítenek javításokra, mint olyan viszonyok, amelyek kevesebb erőfeszítéssel is jó megélhetést biztosítanak. Magyarországnak úgy mezőgazdasági, mint ipara távolról sem áll nagy általánosságban a teljesítő képességnek ama fokán, mely elérhető volna. Itt tehát komoly és döntő lépésekre kell magunkat elhatározni. Meg kell javítanunk az üzemek kereskedelmi organizációját. Mindenkit arra a helyre kell állítanunk, ahol legtöbbet tud teljesíteni és ügyelnünk kell arra, hogy mindenkinek munkaképessége teljesen ki legyen használva. Pontossá kell tennünk az üzemi kalkulációt, hogy a versenyben nyújtható engedmények mértékét önköltségünk pontos megállapításával megismerjük. Csak így lesz az árak mérséklése és ezáltal a fogyasztás mértékének növelése lehetségessé. Ugyanezt kell tennie az államnak, mert csak ez teheti lehetővé az adómérséklést is az államháztartás egyensúlyának veszélyeztetése nélkül.

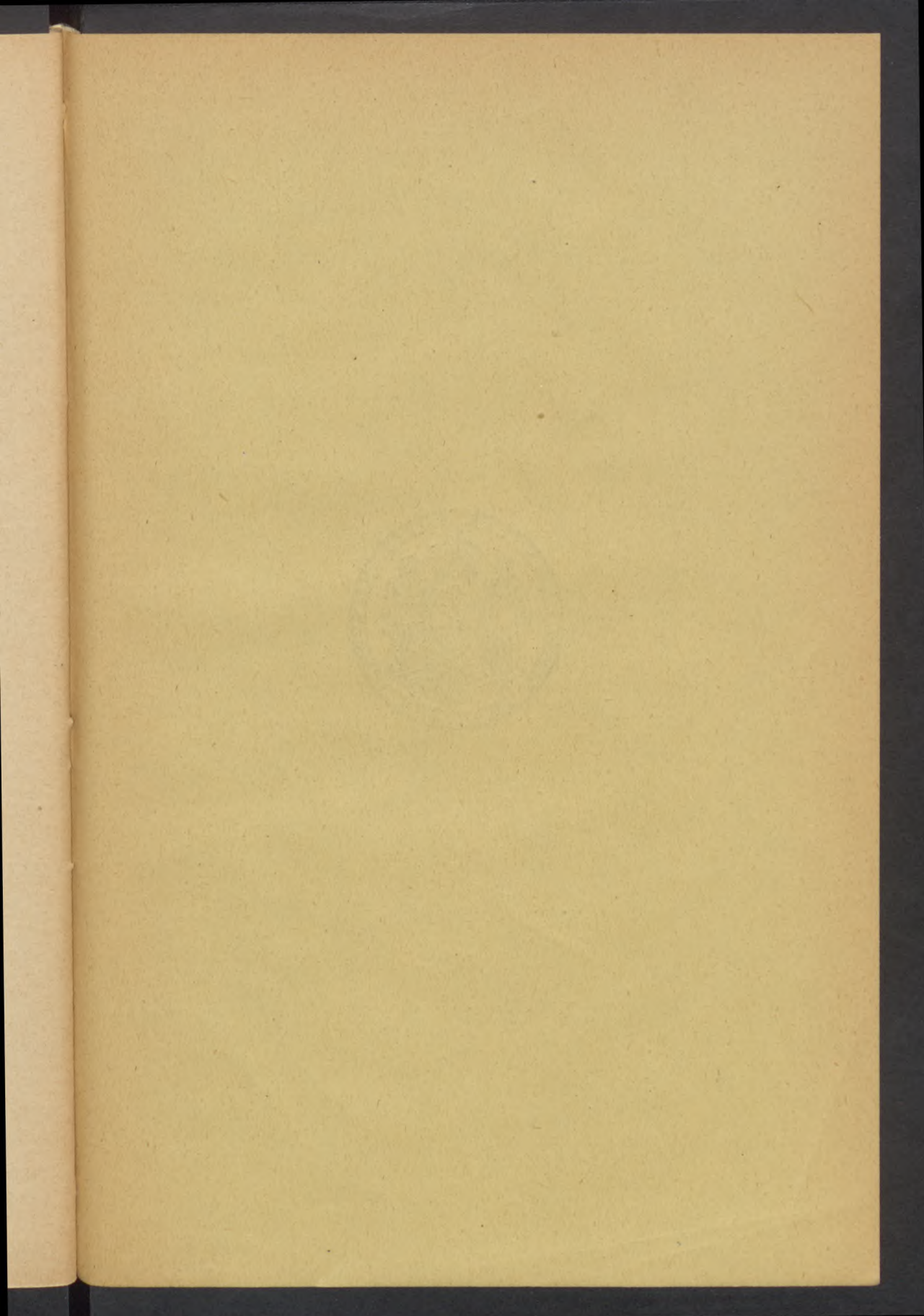
Még fontosabb a technikai haladás. Éppen a mérnöki testületnek egyik legszebb feladata az, hogy gazdálkodásunk számos irracionalitását és észellenességét kiűzősölje. Elsősorban a termelési anyagok és energiák helyesebb kihasználására gondolok, mert ez úton a teljesítőképesség oly módon növelhető, hogy ezzel nem tesszük exisztenciánkat tönkre. Végre is be kell látnunk, hogy bár személyzeti tekintetben is sok a gazdaságellenesség nálunk, mégis súlyos helyzetben, embereknek állásokból való kidobálásával a gazdasági életen nem túlságosan sokat segítünk, mert belső piacunkat ássuk alá és egyébként is végül mégis csak abból kell kiindulnunk, hogy az ország földjének el kell tartania tudni népességét, hacsak nem akarunk arra az álláspontra helyezkedni, hogy a magyarság egy része fölösleges és kivándorlásra kényszerítendő, mi ma egyébként szintén nem megy olyan akadálytalanul, mint régebben.

Az üzemek racionalizálását a nálunk is már a háború előtt megindult *ipari koncentráció* elő fogja segíteni. E téren is sokat tehetnek bankjaink, mert tőkeszervezetűnkél fogva igen nagy befolyásuk van nagyiparunkra. E befolyást erősen ki is kell ez irányban használniok, mert ezzel önmagukon is segítenek. E koncentrációnak sokszor személyi tekintetekben fekszenek a nehézségei. Ezeknek a helyzet súlyos voltánál fogva most el kell nemulniok.

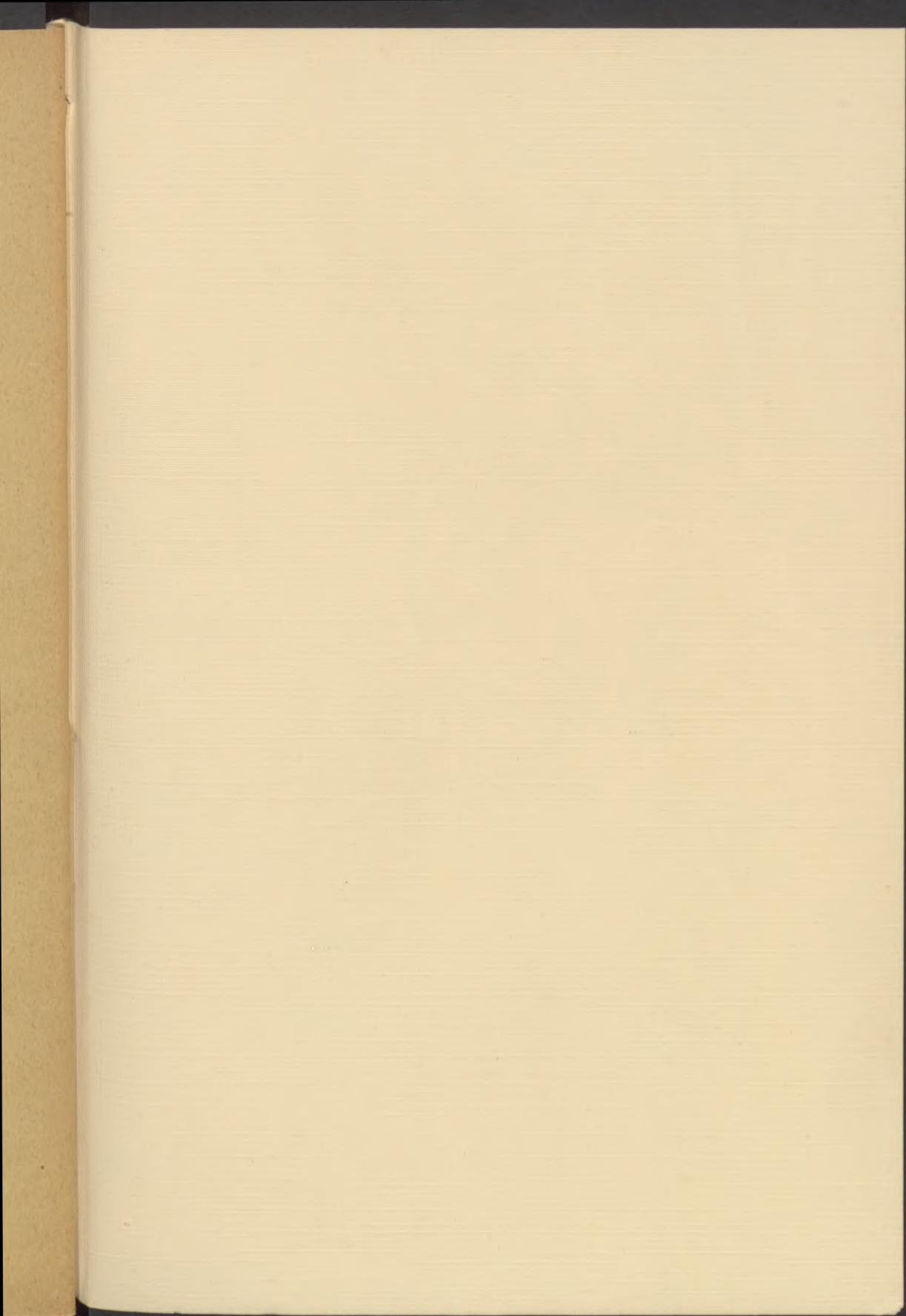
Hogy a gazdasági élet cselekvő tényezőjéről, az emberről a kibontakozás útjai egyengetésénél nem szabad megfélekezünk, már az eddigiekből is világos. A munka fokozása szellemi tényező és így csak akkor lehetséges, ha a *munka szelleme* lengi át közgazdaságunkat. Be kell vinni a köztudatba, hogy ne egymás szájából igyekezzünk a falatot kiragadni, hanem fokozott munkával igyekezzünk azt magunknak megszerezni. És terjesztenünk kell a *józan takarékoság szellemét* is, mely nem az életszínvonal sivár leszállításában, hanem a rendelkezésre álló eszközök józan beosztásában áll. Ez nem csökkenti a fogyasztóképességet, csak józanabb irányba tereli és a teljesítménnyel és annak ellenértékével, a jövedelemmel hozza arányba.

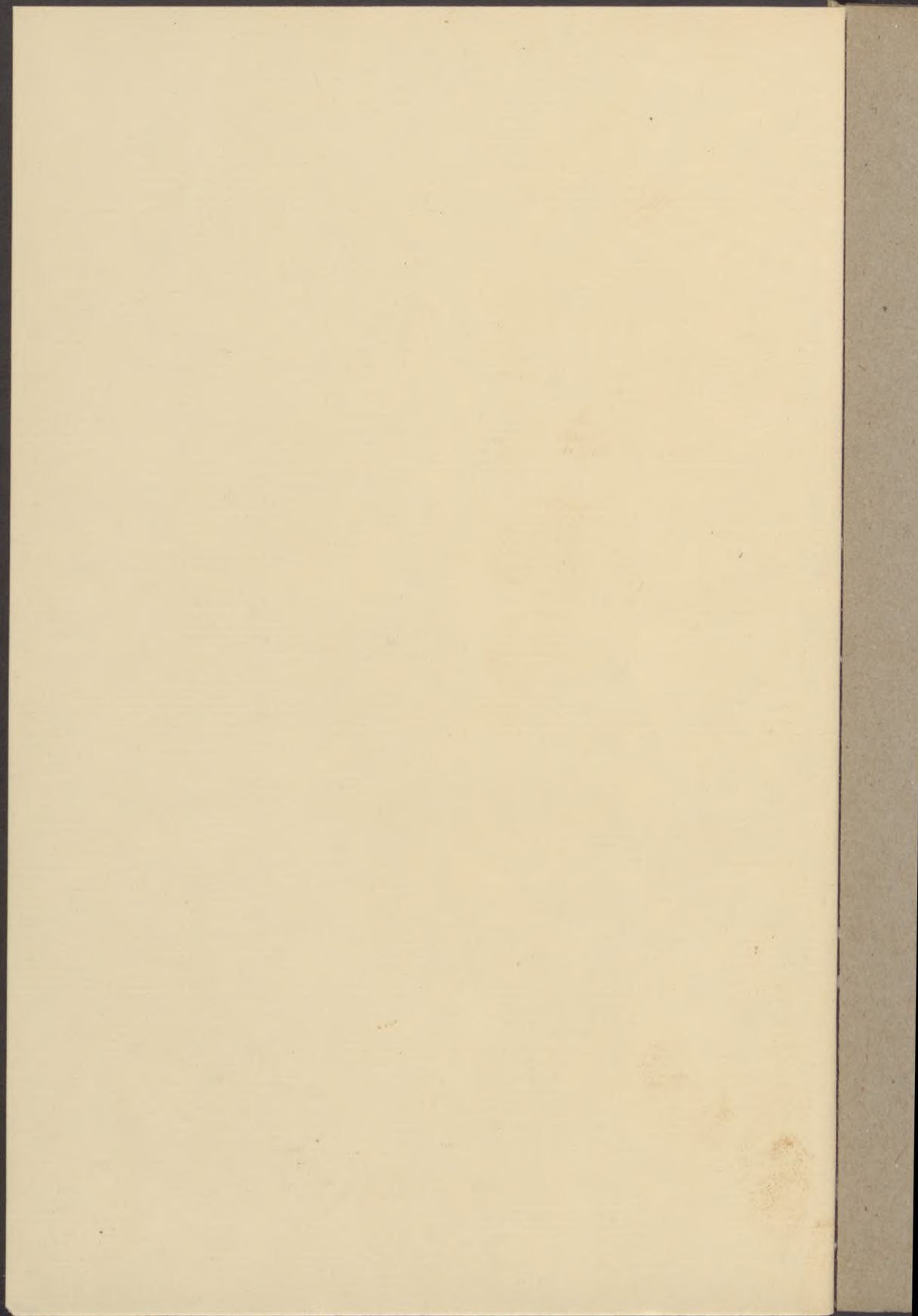
Mindezekből láthatjuk, hogy a mai válságos helyzetből való kibontakozás útja hosszú. Számos irányban kell lépéseket tennünk, hogy a válság fokozatos enyhülésével végre jobb viszonyok közé kerüljünk. Ha sötét is ez a kép, amelyet válságunkról festettünk, az nem vigasztalan, mert mint látjuk egyes föltételek máris megvannak a javulásra. A szanálási válság, bár általánosnak ismerték föl, már fogalmában egy vigasztaló mozgás

zánatot foglal magában, mert olyan válság, amely a beteg állapotból az egészséges állapotba vezet. Annyi szenvedés és nehézség után, mint amilyen a mi korunknak osztályrészeül jutott, már magábanvéve az is jóleső tudat, hogy nem befelé megyünk, mindig mélyebbre és mélyebbre a gazdasági romlásba, hanem már kifelé tartunk. Igaz, hogy egyelőre még nem a régi állapotok felé, amelyeket csak Nagy-Magyarország tud nekünk nyújtani. De ha valamikor ezt is el akarjuk érni, akkor gazdaságunknak is egészségesnek kell lennie és mai válságunk ezt a gyógyulási folyamatot fogja eredményezni.

1973 DEC 28

